

review article
received: 2006-06-28

UDC 811.163.42/.6'282.8(497.4/.5 Istra)

OSVRT NA ISTRAŽIVANJE HRVATSKO-SLOVENSКИH JEZIČNIH DODIRA U ISTRI

Stipe KEKEZ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, HR-10000 Zagreb, Ulica Republike Austrije 16
e-mail: skekez@ihjj.hr

Mijo LONČARIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, HR-10000 Zagreb, Ulica Republike Austrije 16
e-mail: mloncar@ihjj.hr

IZVLEČEK

V pregledu je, na primeru šavrinskih in buzetskih govorov, prikazano raziskovanje podobnosti in razlik med istrskimi hrvaškimi in slovenskimi idiomi. Buzetski govori so avtohtoni, gre namreč za čakavsko narečje s precej slovenskimi značilnostmi. V slovenskem delu Istre pa imajo šavrinski govori nekatere hrvaške značilnosti. Takšno stanje je posledica organskega razvoja sorodnih jezikov in medsebojnih vplivov.

Ključne besede: Istra, narečja, jezikovni stiki, hrvaščina, slovenščina, čakavščina, kajkavščina, Buzet, obrazilo-*l*, nezvenečnost soglasnikov, naglasne lastnosti, Šavrini, polglasnik, vokal *ę*, oblikotvorni *l*

CENNI SUI CONTATTI LINGUISTICI TRA SLOVENO E CROATO IN ISTRIA

SINTESI

Nella rassegna vengono illustrate le somiglianze e le differenze tra gli idiomi istriani croati e sloveni sull'esempio delle parlate della Saurinia e del Pinguentino. Le parlate pinguentine sono autoctone; si tratta di dialetto ciacavo con diverse caratteristiche tipiche dello sloveno. Nella parte slovena dell'Istria, invece, le parlate della Saurinia hanno alcune caratteristiche tipicamente croate. Questa situazione è il risultato dello sviluppo organico delle due lingue affini e delle loro influenze reciproche.

Parole chiave: Istria, dialetti, contatti linguistici, croato, sloveno, ciacavo, caicavo, Pinguente, -*l* finale, assordamento, caratteristiche degli accenti, Saurinia, vocale ridotta, vocale *ę*, *l* sillabica

Istra je zbog svoje jezične šarolikosti privlačila jezikoslovce, ponajprije dijalektologe, a neka pitanja vezana uz obilježja istarskih govora još se razjašnjavaju. Ondje se susreću hrvatski i slovenski jezik, više njihovih dijalektnih tipova. Mieczysław Małecki, jedan od prvih stručavatelja istarskog dijalektnog reljefa, kaže: "... dosta često govori koji se znatno međusobno razlikuju, geografski su isprepleteni i sačinjavaju šaroliku jezičnu šahovnicu. To se prije svega odnosi na područje Krasa ..." (Małecki, 2002, 9).

Velik dio hrvatske Istre ima tzv. miješane govore, koji su nastali miješanjem autohtonih čakavskih i doseljeničkih štokavskih govora. Autohtoni su buzetski govori, dosad u literaturi različito nazivani. Riječ je o dijalektnom tipu s čakavskim, dakle hrvatskim značajkama i s dosta slovenskih značajki, koje mu, s gledišta hrvatske dijalektologije daju kajkavsko obilježje. U slovenskom dijelu Istre pandan je područje Šavrina, slovenski dijalekt s nekim obilježjima karakterističnim za hrvatski jezični razvoj.

Osim tih dvaju slučajeva slovensko-hrvatskih jezičnih dodira postoji još nekoliko u Istri. Posebno mjesto zauzimaju beneški slovenski govori u Italiji, koji imaju čakavskih elemenata; isprepleću se jezične značajke južnonotranjskih govora u Sloveniji i sjevernočakavskih govora na granici s Istrom u riječkom zaleđu, no njima se ovdje ne ćemo baviti zbog opsega rada. Ograničavamo se na dva slučaja gdje je riječ o organskom prijelazu dvaju srodnih jezika jedan u drugi.

O obilježjima govora kojima se ovdje bavimo pisali su Josip Ribarić (2002), Mieczysław Małecki (2002), Fran Ramovš (1935), Tine Logar (1961–1962), Mate Hraste (1963), Petar Šimunović (1967; 1970; 1992), Mijo Lončarić (1997), a Josip Lisac dao je sintezu saznanja o fonologiji toga dijalekta (Lisac, 2001) i drugi. O hrvatsko-slovenskim jezičnim granicama pisao je Branimir Crljenko (2004).

1. BUZETSKA ČAKAVŠTINA

Buzetska čakavština obuhvaća govore u okolici Buzeta. Małecki je zove *čakavsko-slovenskom skupinom*, dijeli je na dva "međusobno poprilično slična" dijalektna tipa: buzetski, u smislu koji smo ovdje naveli, i čičkobuzetski, koji obuhvaća južni dio Čičarije. Ribarić te govore naziva *kajkavsko-čakavskim dijalektom*, a Ramovš i Šimunović smatraju ih čakavskima.

Brozović u svojoj podjeli čakavskog narječja uzima buzetski dijalekt kao jedan od šest dijalekata, uzevši za kriterij refleksa jata, starohrvatske konsonantne skupine *šf, žđ* i uvjetno naglasak.

Buzetski dijalekt jedan je od autohtonih dijalekata u Istri prije migracija izazvanih prodorom Turaka.

1.1. Najvažnija je posebnost govora buzetskoga kraja jednačenje stražnjega nazalnog vokala (φ) sa *a*, s čime se sigurno ranije izjednačio poluglas, tako da vrijedi jednadžba $a = \vartheta = \varphi$.

Prema mišljenju M. Hraste ta pojava ($\varphi > a$, op. a.) potječe iz vremena kada je stražnji nazalni vokal imao otvoren izgovor, što potvrđuju toponimi Sativanac, Satlovreč, koji su potvrde iz XV. stoljeća, a pripadaju području žminjsko-pazinske čakavštine, kaže Šimunović (1970, 42).

Lisac navodi četiri refleksa stražnjega nazala, često je to *a*, ali i *o*, npr. *tòča* (Draguč), *pòknat* 'puknuti', *nòtre* (Nugla); pa *u*, npr. *mûš, kûs* (Draguč), z *duvicu* 's udovicom', *ñju* 'jedu', *gûska* (Nugla); i *ü*, npr. *pävük*, koje se negdje izjednačilo sa starim *u* u pomaknutoj visokoprednjoj vrijednosti (v. 1.5.).

Refleks *a* stražnjega nazala u nekim se govorima buzetskoga kraja diftongizirao (*ua, ua*), npr. *ruâka, zuâp, puât, ruâp*, kao što se u mnogim tim govorima diftongiziralo svako primarno *a*, npr. *gl'âva, vr'âta, m'âli* (Draguč), *vroâta, vroât* (Črnica), *voâs, gloâva* (Pračana), *junoâk, dvoâ* (Račko Polje).

Drukčije od većine govora, došlo je do jednačenja sa *o* u selima Svetom Martinu i Brestu, npr. *zòp, želòt, gòlop, gòba*.

Małecki smatra da je razvoj φ u *o*, negdje i φ , izuzimajući zaselak Brest, obilježje slovenskih govora i idu ovdje u prilog slovenskim odlikama. U Brestu je zabilježeno i *o* i *u* kao refleks φ . Małecki smatra kako je govor toga sela davno imao $\varphi > u$, ali se pod utjecajem susjednih govora, u kojima je bilo poznato samo $\varphi > o$, počela i u Brestu širiti ta crta, kojom su obuhvaćene samo određene riječi, a nasuprot tome $\varphi > u$ u gramatičkim se kategorijama zadržalo bez promjene.

Hraste navodi da se u Črnici stražnji nazal izjednačio sa *o*, ali rjeđe i sa *u*, npr. *γusênica, sût*; u Slumu je dao redovito vrlo zatvoreno *o*, npr. *golòp, goba, goseneca, moš, popok, sošet, posoda*; u govorima između rijeke Mirne i njenih pritoka φ je "dao refleks *a* u gotovo svim slučajevima u osnovi riječi: *òbrač, kasênica*, ali: *mokà* (brašno), *sosêt, vòzej* ili: *vòzej, rôka, mòš, γòska, γòba* (guba, gljiva) *γòlop, posòda, pogînut, maknît* (Krbavčiči)". (Hraste, 1963, 131) On smatra da je to mjesto¹ pod jačim utjecajem slovenskoga jezika, kao i govor mjesta Štrped, gdje je φ također dalo *o* (ali *rukàh, sût, gasênica*).

U Svetom Martinu stražnji nazal dao je uglavnom *o*, ali rjeđe i *a*, npr. *òbrač, γasênica*.

U većini govora stražnji nazal dao je *a* i u glagolskom morfemu² glagola II. vrste, npr. *pogînat, pòknat*,

1 Hraste uzima u obzir da je Črnica od 1945. do 1949. bila pod Slovenijom i da je te četiri godine nastavni jezik u školi bio slovenski.

2 Glagolski sufiks *na* zabilježen je i u Prigorju, npr. *dîgnati, viknàti, trenàti*. (Rožić, 1894)

taknât, maknât, zdînat, kleknât, uvênat, pusahnât, purînat, stîsnât, a u govorima u kojima je stražnji nazal dao o u tom obliku uglavnom je danas i.³ U padežnim nastavcima refleks je obično o ili u, npr. s *krâvu* (Ročko Polje), *jâs yrjên ne spâš sestrô* (Ročko Polje), *dâj me knjîgo* (Sv. Martin), ali *jâs glêdan tojâ nôga* (Brgad-Nugla), *svojûa sestrûa, ženûa* (Draguč i okolica).

Specifičan je razvoj φ i u nekim kajkavskim govorima, isto u dodiru sa slovenskim jezikom, u krajnjim zapadnim zagorskim (Hum na Sutli) i međimurskima (Martin). (Lončarić, 1985) Pri istraživanju Huma na Sutli Lončarić je utvrdio da se φ također jednači sa a ili čak čuva posebnu vrijednost.⁴

Dakle nije riječ o akanju (tj. prijelazu o u nenaglašenom položaju u a) jer je $\varphi > a$ ne samo ispred ili iza naglaske nego i u naglašenom slogu, npr. *gâba, vâdica, voâzaj, pâpok, pâvek, z'âp, maknât* i dr. (Hraste, 1963)

Obično jednako glasi N i A jd. za neživo ženskoga roda, a jednako je i u pridjevima uz imenice, npr. *dobrâ kosâ, lôhka mêtla*. (Ribarić, 2002) Tu nije došlo do morfološkoga izjednačivanja N i A jd., nego je to rezultat refleksa stražnjega nazala u A jd. Hraste kaže: "Toga nema na Krasu, nego akuz. glasi: *ženo* ili *ženu, kućo* ili *kuću, žlico* ili *žlicu*. To je on (Ribarić, 2002) opazio samo u buzetskom zavalju, a to je upravo kraj gdje je refleks \grave{a} davao i danas daje uglavnom refleks a ako govor kojega od tih mjesta nije pod jakim utjecajem slovenskoga jezika ili hrvatskoga jezika preko škole, novina ili saobraćajnog jezika." (Hraste, 1963, 133)

1.2. Poluglas je u čakavskim istarskim govorima u pravilu izjednačen sa starim a, kojima se kasnije pridružio i refleks stražnjega nazalnoga vokala. No u nekim mjestima, npr. u Slumu, imamo trojaku kontinuantu poluglasa: jednačenje sa starim a, npr. *bâčva, dâska, qvâc* G mn., *kâsno, sâñ*; jednačenje sa starim e u vrjednosti ϵ , npr. *mêgla, lêš* 'laž', *vêñ, stêza, krâtek*; o, npr. *počêtok, slêpoc, ôcot*. (Ribarić, 2002) Do jednačenja sa o došlo je u tom mjestu u nekorijenskim slogovima i na mjestu sekundarnoga poluglasa.

Na mjestu poluglasa dolazi i otvoreno o, i u korijenskim slogovima, npr. *dôn, tôs* 'tast', ili diftong *ua*. U posljednjem se slučaju poluglas, zapravo, negdje izjednačio s refleksom stražnjega nazala i primarnoga a, npr. *duan* 'dan', *vuas* 'selo'. Lisac uopćava reflektiranje poluglasa ovako: "U načelu su dugi poluglasovi dali a, a kratki su, osim a, mogli dati o ili otvoreno e." (Lisac, 2001, 15)

Maćeki kaže kako u "čakavsko-slovenskoj skupini"

jor i *jer* daju a u slogovima osnove a u sufiksanim slogovima o, npr. *toròk, kolòc, stâroc; sán, dán, daskâ* (Podgaće); *vénoc, konòc, ogóni; stazâ, magfâ, stakfò* (Račja Vas),⁵ a u Brestu je zabilježeno "sekundarno e s a pod novim", *skédoñ, stéza, mégla, stéklo* (Maćeki, 2002).

U Svetom Martinu poluglas se izjednačio s a, a u različitim formantima izjednačen je sa starim kratkim naglašenim e u otvorenom ϵ , npr. *čabèr, ocèt, popèr, gòrèk, kròtek*, (Ribarić, 2002); *ogèñj, kosèc, lonèc, ocèt, popèr, lôhet*. (Šimunović, 1970) Ribarić smatra kako je ta pojava u prošlosti činila prijelaz između poluglasa i današnjega a na čakavskom, ali i slovenskom području.

1.3. U buzetskim govorima došlo je gdjekad do jednačenja kratkoga a s etimološkim e u otvorenom e (ϵ). Šimunović bilježi, na primjer, otvoreno e u Nugli katkad na mjestu a, npr. *ne vèjuò, jèrebica, jèñjac*; Maćeki ga bilježi u kratkom naglašenom i nenaglašenom slogu u selima Brestu i Slumu, npr. *stèr, brèt, bogèt, uzgèt, pògòrex, pò nívex* (Brest); i na mjestu poluglasa (v. 1.2.). U ostalim slučajevima u tim dijalektnim tipovima, prema Maćekome, \grave{a} u "neovisnom položaju" ostaje bez promjene. Ribarić u Slumu i Svetome Martinu bilježi $\grave{a} > \epsilon$ (slog se kasnije produljio, kao i u kosim padežima), npr. *brèt*, ali G *brâta*, jednako je i kod *čês, G čâsa*, zatim *dêť* 'dati', *stêr, pês, nêš* 'naš'.

Vjerojatno zbog prijelaza $\grave{a} > e$ u nekim slovenskim govorima, Ramovš smatra kako je taj prijelaz u buzetskim govorima slovenska pojava.

U Slumu se a redovito uz nazale m, n te u po jednom slučaju iza ml i mr realizira akustično niže, zatvoreno prema o (\grave{a}), npr. *jâma, kâmèñ, râna; mrâzet, mlâk*. (Ribarić, 2002)

1.4. Dugo o u susjednim slovenskim istarskim govorima zatvara se prema u. U Nugli i Račicama $\bar{o} > u$ u dugim naglašenim slogovima: *nûs* (ali *nòsi*), *mûs* (ali *mòsti*), *vûs* (ali *vòzi*), *kûs* (ali *kòsti*) (Nugla); *nûs, nûc, vûs, stû* (Račice). Vokal u dolazi u tim dvama selima i na mjestu kratkoga nenaglašenoga o, npr. *kupuâc, ucât, ukupât, kunjèn* (ali *kòñj*) (Nugla); *stujîš, utròk, pumâlu* (Račice). Djelomično se na mjestu o pojavljuje u i u Brestu, npr. *nužîc, kûc* 'kolac', *nûs*. (Šimunović, 1970)

Maćeki piše: "... u nekim je selima ta promjena provedena posve dosljedno, a u drugima susrećemo cijeli niz odstupanja; općenito se može reći da što smo bliže slovenskoj granici, to se promjena $\bar{o} > u$ pojavljuje dosljednije." (Maćeki, 2002, 75) Ribarić je također bilježi.

3 Lončarić, 1999. o tome navodi mišljenje Schuster-Šewca da je riječ o različitoj alternanti toga sufiksa već u praslavenskom $-n\varphi$ -|| $-ny$ -, a prije se mislilo da je to analogija prema drugim vrstama.

4 Anita Celinić u Humu na Sutli i Đuro Blažeka u krajnjim zapadnim međimurskim govorima nalaze da u nekim položajima refleks φ čuva posebnu fonološku vrijednost.

5 Oba sela, Podgaće i Račja Vas, zapravo pripadaju čičarijskom području, no Maćeki donosi primjere za cijelu skupinu samo iz tih dvaju sela za $\bar{v}, \bar{b} > a; \bar{o}$.

1.5. U slovenskim istarskim govorima na mjestu staroga *u* pojavljuje se visoko prednje *ü*, koje je vrlo staro jer nije zahvatilo *u* od slogotvornoga *l* i *o*, a u hrvatskim govorima staro *u* obično ne mijenja vrijednost. No neka istarska mjesta u Hrvatskoj obilježava razvoj sličan slovenskom. U Nugli, na primjer, na mjestu staroga *u* u svim je položajima *ü*, *my:rva*, *syša*, *py:ša*, *vy:j* 'ulj', *žy:r*, *ly:bje*, *fy:čkate*, *žy:j*, *zybaj* 'plamen', *jyžina*, *kregyj*, *izyla*, *kyhinja*, *kryh*, *kypevât*, *kypïeva*, *ly:na*. (Šimunović, 1970) Ramovš kaže kako se *u* u dugim slogovima razvija u *y*, npr. *krÿxa*, *jÿtro*, a u kratkim naglašenima u *ö*, npr. *kröx*, *nö̂k* < *vruk*, *löd̂j* < *ljüdi*. (Ramovš, 1935) Mačeki navodi kako su pojave *u* > *ü* ili *ö*, *ü* > *ö* prisutne na cijelom području, osim u najbližoj okolici Oprtlja i u nekoliko čićkih sela (Brest, Klenovščak, Podgaće), npr. *kūpjt*, *pūstjt*, *drūgi*, *lūnā*, *čebūu* 'luk' (Strana); *wnö̂k*, *kröx*, *lōj* 'srpanj', ali *krūxa*, *vūra*, *čūda* 'mnogo', *dūšā* (Prapoće), *jōdi*, *vōra* (Mlum Mali). *ö* za *u* bilježi i Šimunović u Svetom Martinu.

U razvoju bogatoga vokalizma u "buzetskom mikrokozmosu" Lisac vidi da je na njegovu sjeveru pod slovenskim utjecajem došlo do prenošenja kratkoga akcenta sa zadnjega sloga. Nakon toga, "novonaglašeni vokali dobili su nov kvalitet (æ, ə), kao u slovenskom jeziku". (Lisac, 2001, 18)

1.6. Za buzetsku čakavštinu i slovenske govore karakteristično je potpuno "obezvučenje" zvučnih suglasnika na kraju riječi, tj. na kraju riječi ne mogu doći zvučni suglasnici, npr. *mṛās*, *zōp*, *mōš*. To zahvaća i *γ* < *g*, npr. *kroax*, prema G *kroaya* 'krug, kruga'. (Šimunović, 1983) Mačeki kaže: "Na cijelom području (čakavsko-slovenske skupine, op. a.) dolazi do obezvučenja zvučnih suglasnika u zadnjem slogu. U čakavskoj i štokavskoj skupini po izgovoru zvučni se ponašaju kao 'poluzvučni', tj. zadnji glas kao da se raspada na dva dijela, od kojih početni dio zadržava zvučnost, a krajnji dio postaje bezvučan; to bi se moglo označiti npr. ovako: čakav. i štokav. *-b* > *b^p*, *-d* > *-d^f*, *-v* > *v^f*, *z* > *z^f*, *ž* > *ž^f*, dok slovensko i buzetsko *-b* > *p*, *-d* > *t*, *z* > *s*, *ž* > *š*, npr. *vās*, *mṛās*, *zōp*, *dāš*, *mōš*, *rūt* (Strana), *gospūt*, *mṛās*, *mōš*, *vūs* (Račja Vas)." (Mačeki, 2002, 77)

1.7. Na kraju sloga *l* je dalo *v* odnosno bilabijalno *w*, npr. *šav* 'išao', *Brūv* 'Brul', *znav*, *vov*, rjeđe *f*, npr. *tupōf* 'topola', no zabilježeni su primjeri i s dočelnim *-l* kao i bez njega, odnosno gdje je ono otpalo, npr. *tef* 'htio', *dēlal* 'radio' (Nugla); *utrūdī*. (Lisac, 2001)

U Brestu *-l* na kraju sloga obično ostaje, npr. *vōl*, *tēlci*. (Šimunović, 1970) Ribarić navodi da se *l* na kraju riječi i sloga nije razvilo u svim slučajevima jednako, tako da se javlja bilabijalno *u*, *daw*, *plēw*, *prejatēw* – kraj riječi, a i *l*, *dolca*, *kolca*, *tobolca*, *palca* – nije kraj riječi. Umjesto dočelnog *l* pojavljuje se i otvoreno *o*, npr. *hvalō* 'hvalio', *peqō* 'pakao'. (Ribarić, 2002)

U susjednim slovenskim istarskim govorima završno

-l prešlo je u bilabijalno *u* (*w*), pa Ramovš smatra taj prijelaz slovenskim obilježjem u buzetskim govorima.

1.8. Treba nešto više reći o spirantizaciji *g*, što je već spomenuto kod "obezvučenja" šumnika na kraju riječi. To je pojava koju treba gledati u širem srednjoeuropskom arealnom kontekstu. Od slavenskih jezika poznata je u češkom i u slovačkom jeziku, a imaju je i susjedni njemački govori. U slovenskom i hrvatskom jeziku zahvaća rubne zapadne govore, od hrvatskih čakavske govore na jug do otoka Silbe. Mačeki navodi prijelaz *g* > *x* na cijelom području "čakavsko-slovenske skupine", npr. *dūx*, *snēx* (Mali Mlum); *brēx*, *nāx*, *rōx* (Podgaće).

I drugi autori donose potvrde, npr. *rūh*, *rōya* G jd. 'rog, roga', *nāy* 'nag' (Ribarić, 2002); *prāg^x*, *stōmig^x* 'njedra', *vrag^x* (Šimunović, 1970), *γnōj*, *γōre*; *Nūyla*, *ēneya*, *čfneya*; *krōah*, *plūh*. (Šimunović, 1983)

1.9. Govor buzeštine ima dvoakcenatski sustav. Redovito se i dugi i kratki naglasak ostvaruju silazno. Kratki naglasak može se ostvariti dulje, osim u dočelnim slogovima, gdje je silina jača i trajanje kraće, npr. *ubrās*, *otrōk*, *žeja*, *kosā* Dugi je naglasak "blago lomljen" i može se realizirati kraće. Zbog toga dolazi do neutralizacije dvaju akcenata, ukidanje opreke po kvantiteti. (Šimunović, 1970)

Lisac utvrđuje: "U načelu je akcenatsko mjesto nepromijenjeno i odgovara čakavskoj akcentuaciji." (Lisac, 2001, 16)

U govorima Sv. Martina, Nugle i Račica akcent obično čuva svoj stari položaj na ultimi, npr. *daskā*, *dobrā*, *hlubōk*, *suzā*, *zajīk*, *rebrō*, *uknō*, *ugānj*, uz prenesen naglasak, npr. *nōga*, *vōda*, *sōza*, *vōli*, *truōva*, *ruōka*. U Brestu je naglasak na ultimi rijedak, a novonaglašeni, stari prednaglasni, slog ostvaruje se kratko – *sūza*, *stūčen*, *sīdit*, i dugo – *vretēno*, *jāpno*, *ōkno*, *ōganj*, uz *zajīk*, *labōk* 'dubok', *komīn*, *sapōn*. Kratki naglašeni slog izvan ultime u Brestu se dulji, npr. *besēda*, *lāčna*, *tēca*. Duljenje je rijetko u tim položajima u ostalim trima naseljima. (Šimunović, 1970)

No u govorima na sjeveru buzetskoga dijalekta, dakle u susjedstvu sa slovenskim jezikom, zabilježena je progresivna metataksa silaznoga akcenta, kao u slovenskom jeziku, npr. *gōspod* > *γospūt*. (Lisac, 2001)

Kratki akcent pred sonantom ne dulji se u zadnjem, odnosno jedinom slogu: *sīr*, *ovčarōn*; *dīm*; *pijān*, *ugānj*, *kōnj*; *dīlān*. (Šimunović, 1970)

Govori Sv. Martina i Bresta pokazuju, više nego ostala naselja, tendenciju ukidanja opreke po kvantiteti. (Šimunović, 1970)

Ramovš i Mačeki ukidanje opreke po kretanju tona uzimaju kao slovensku značajku, iako to nije rijetko u čakavskim govorima.

Za razliku od slovenskih istarskih govora, izuzimajući fakultativno duljenje, koji ne razlikuju kratke i duge samoglasnike u nenaglašenom položaju, buzetski govor

sačuvao je, danas fakultativnu, prednaglasnu dužinu, npr. *mlíkò*; *mlōdà*, *rōbèc*, *brōnà* (Šimunović, 1970); *svītīla*, *rikà*, *sřīdà*; *japnò*, *licè*, *mlíkò* (Upitnik za HJA) Zanaglasne su dužine pokraćene.

Neka obilježja svojstvena svim sjeverozapadnim čakavskim govorima pojavljuju se i u bužetskom dijalektu, cirkumfleks u tzv. e-prezentima, npr. u Draguču *rīžen*, i cirkumfleks u primjerima kao *stuàri*. (Lisac, 2001)

1.10. Od morfoloških i leksičkih značajki u istarskim hrvatskim govorima kao slovenske osobitosti navodi se nekoliko crta. Tako tvorba superlativa pridjeva i priloga prefiksom *nar-* (što će po postanku biti fonološka pojava), u cijelom bužetskom tipu (Maček, 2002), npr. *nařmlàji*, *nařslabèji*, *nařcenèje*. U 3. l. mn. prezenta prevladava generalizirani nastavak *-jo/-ju*, npr. *pečèjo*, *rečèjo*, *přšèjo*. (Maček, 2002) Taj se nastavak proteže i do središnje Istre, a prisutan je i u drugim hrvatskim govorima.

U upotrebi su upitno-odnosna zamjenica *kaj* i prilog *zakaj*, što je ondje area sa slovenske strane. Mogu se čuti i leksemi karakteristični za slovenski, npr. *kàteri*, *miza*, *štiri*, *vas 'selo'*, *xiža*, koji nisu rijetki ni drugdje u Istri, a i u kajkavskom narječju imamo *ves*, *xiža* u istom značenju.

1.11. Šimunović uspoređuje stanje s terena s povijesnim jezičnim potvdama u 16. stoljeću, točnije sa stanjem u *Glagolskom notarskom protokolu iz Draguča u Istri* (1592–1639), koji je pisao Andrija Matković iz Draguča, a pisan je u Draguču, Humu i Račicama, odnosno u južnom dijelu bužetske regije. U *Protokolu* je zabilježena samo upitno-odnosna zamjenica *ča*, fonološki i morfološki sustav su čakavski kao i mnoge fonetske promjene i leksik. Šimunović kaže: "Jezik Protokola pokazuje kudikamo više čakavskih elemenata nego što ih danas nalazimo u govoru naselja u kojima je taj spomenik nastao. U Protokolu refleksi poluglasa ne daju e/o (Lonec, petok), nema prijelaza -v > u (segau), u instr. sing. ž. r. rijedak je nastavak -o (ženo), 3. l. pl. prezenta nema *-jo/-ju* (rečèjo/rečèju) itd. U spomeniku nema karakterističnih slovenizama koje danas susrećemo u govoru Bužeštine." (Šimunović, 1970, 47) Jasno je da je tu riječ o književnom jeziku kojim piše profesionalni pisar i koji može biti znatno drukčiji od govora mjesta.

Šimunović kaže kako bužeština i po tipovima naselja i po toponimiji upućuje na čakavsku bazu.

Hraste smatra kako je bužeština u davnoj prošlosti morala biti "čisto čakavska bez primjesa kajkavsko-slovenskih". On misli kako su ti govori u povijesnom razvoju bili pod jačim utjecajem slovenskoga jezika, a razlozi su sljedeći: glavna cesta vodi iz Slovenije u Brest i Slum preko slovenskog mjesta Rakitovec, taj kraj je

dobrim dijelom nekada bio pod akvilejskom patrijaršijom (12.–15. st.) pa su "moralni Slovenci jače sudjelovati u crkvenoj i političkoj upravi", a poslije je taj kraj "došao u mletački posjed zajedno s jednim dijelom Slovenaca"; utjecaju je "pomogla i nekadašnja glavna cesta od Hrpelja u Sloveniji do Buzeta, a u posljednjih sto godina željeznička pruga Divača – Pula koja je pod direkcijom željeznica u Ljubljani, pa je duž cijele pruge službeni jezik slovenski". (Hraste, 1963, 130) Hraste je mišljenja kako je i gubitak stanovništva u 15. st. zbog borbi s Turcima i Ugrima bio povodom da su se u te krajeve naselili i neki Slovenci. Međutim u prirodnom organskom razvoju jezika nema oštrih granica, osim zbog geografskih uvjeta (more, neprohodne planine), pa u bužeštini, vjerojatno, nemamo sekundarni utjecaj slovenskoga jezika nego prirodan razvoj na periferiji i granici s drugim jezikom.

Može se zaključiti kako je riječ o organskim prijelaznim čakavsko-slovenskim govorima. Ta prijelaznost rubnih slovenskih i čakavskih govora rezultira osobinama koje su inače karakteristika kajkavštine. Jasno je da ti "kajkavski" govori nisu imali teritorijalnu vezu s kajkavskim područjem i pravim kajkavskim govorima. Poslije je mogao biti jači slovenski utjecaj.

2. ŠAVRINSKI DIJALEKT

Šavrinsko se područje u literaturi različito nazivalo. Ramovš i Ribarić nazivaju ga šavrinskim, a Maček pomjanski po mjestu Pomjan. Dijalekt toga područja graniči s govorom domaćina simpozija grada Kopra, koji spada u rižanski govor. Područje šavrinskog dijalekta prostire se od Kopra uz rijeku Rižanu do granice s Republikom Hrvatskom.

Šavrinsko područje u slovenskom dijelu Istre ima, kako navodi i Logar u pregledu istraživanja, nekoliko značajki hrvatskih, odnosno čakavskih govora. Dijalekt toga dijela Slovenije prema jugu ima sve više obilježja hrvatskih čakavskih govora, kako piše Karin Marc Bratina (2005). Ona navodi kako miješanost šavrinskih govora dokazuje različit razvitak izoglosa za pojedine jezične pojave, bliskost čakavskim govorima i jednostavni i pretežito monofonoški sustavi dugoga vokalizma. No te značajke nisu tolika opsega kao one slovenske u bužetskoj čakavštini.

2.1. Jednačenje poluglasa sa *a* karakteristično je za istarske čakavske govore. U slovenskim susjednim govorima sekundarno akcentuirano *a* ostalo je u brkinskom dijalektu, a u šavrinskom dalo je također *â*,⁶ npr. *mâgla* i *stâza*. (Ramovš, 1935)

Ribarić kaže kako se *a* može susresti i u nekim šavrinskim selima koja graniče s kraškim, gdje je ono uobi-

6 Prednji vokal *a* (između *ä* (*e*) i običnoga *a*).

čajeno, ali kako se u većini nekadašnji poluglas izjednačio i u dugim i u kratkim slogovima sa *a*. Ramovš navodi kako šavrinski dijalekt pozna *ə* u modernoj redukciji, npr. *žəvot* < *živòt*, *vəšok*, *jəgrou*.

Jednačenje *ə* sa *a* Tine Logar smatra mladim (1962). Navodi da je "široko" *a* i "vrlo prednje" *a* došlo na mjestima sekundarno naglašenih i kratko naglašenih *e* i *ə*, zanaglasnog *e* (*e* > *a* obratna je pojava od one u bužetskim govorima, v. 1.3.) i na mjestu kratkoga naglašenog i zanaglasnoga *a* u zatvorenom slogu. U Rakitovcu, Sočergi, Trebeši poluglas se vjerojatno izjednačio s običnim *a*, dok je u zanaglasnom zatvorenom slogu ondje dao "široko" *o*, npr. *'lɔ:noc*, *'se:don*, *'pɛ:tok*, *'za:joc*, slično kao u bužetskim govorima. (Logar, 1962)

2.2. Praslavensko nosno *e* (*ę*) izjednačilo se u šavrinskim govorima sa starim *e* u otvorenom *e*, za razliku od rižanskih govora, gdje su dala *je*, pa je po tome u Šavrinima refleks *ę* bliži ostvaraju susjednih hrvatskih govora nego slovenskih. Tine Logar smatra da je *e*, od *ę* i od kratkoga *e*, nastalo monoftongizacijom diftonga *je* (v. 2.3.), što je malo vjerojatno, jer bi to onda značilo da je tijekom razvoja nekadašnjega *ę* išao ovako: *ę* > *e* > *je* > *e*.

Mažecki osim za *ę* > *e* potvrđuje u "pomjanskom" dijalektu primjere i za *ę* > *a* u pojedinačnim riječima, npr. *jǎzǎk*, *jǎčmen*, *tǎško*, što je pak obilježje čakavskih istarskih govora.

2.3. Slogotvorno *l* (*l̥*) dalo je u svim govorima *u*, kao i u čakavskim govorima, no Logar smatra kako se ono razvilo iz starijega *ou* asimilacijom (slično kao *ę* > *je*), pa da spada u slovenski a ne u hrvatski razvoj. Slično je mislio i Mažecki, koji navodi mogućnost samostalnoga razvoja (*l̥* > *ou* > *uu* > *u*). Ribarić navodi da kod Brkina i Kraševaca⁷ slogotvorno *l* prelazi u *ow*, no u selu Trseku, koje se nalazi u šavrinskom području, daje primjere samo sa *u*, npr. *vûk*, *sûnce*, *pûš*, *žût*, *žûč*, *mûze*.

Ramovš bilježi za dugo *o* dugo vrlo zatvoreno ("izredno ozek") *o*, skoro kao *u*, npr. *golôp*, *kôš*, *gôsta*. Logar piše kako se u okolini Mareziga za *o* još čuje diftong *uo*, a u ostalim dijelovima stražnji nazal zastupljen je sa zatvorenim ("ozkim") *o*, pa se u nekim uvjetima izjednačio sa starim *o*.

Nazalno *o*, piše Ribarić, zamijenjeno je vrlo zatvorenim *o*, no, kako kaže, ima i pojedinačnih slučajeva s *u*, npr. *mûdar*, *rûka*, *golup* (Trsek). Mažecki spominje da je *ô* i *û* > *û*,⁸ no ne navodi primjere, ali zato na drugom mjestu navodeći akcenatsku osobinu "znakovitu za cijelu slovensku skupinu" $\hat{\text{~}} \text{~} > \text{~} \hat{\text{~}}$, tip *zlâto* > *zlatô*, spominje primjer *yalûp*.

2.4. Logar za šavrinski dijalekt navodi kako mu je osnova notranjščina, ali da je uz beneškoslovenski bio i pod jakim utjecajem susjednih govora. Posljedica je toga izostanak diftonškog sustava kao i izravno preuzimanje nekih hrvatskih razvoja (v. 2.2. i 2.3.). To je, na primjer, dugo *u* prema *û*, koje je (*û*), kako smatra Ribarić, u slovenskim istarskim govorima vrlo staro jer nije zahvatilo *u* nastalo od slogotvornog *l* i *o*.

2.5. Obilježje svojstveno čakavskim istarskim govorima – umekšano *t* (*t̥*), i u skupu *št* – pojavljuje se i u šavrinskim govorima, za razliku od susjednih rižanskih gdje je na tom mjestu *ć* (Bratina). No prije stotinjak godina Ribarić je zabilježio meko *t* (*t̥*) i u Brkinima i na Krasu te tvrdi da ono obuhvaća i desnu obalu rijeke Reke, jugoistočni dio Notranjske, okolice Trsta, cijeli Tršćanski kras i Gorički srednji kras. Ramovš u *Historičnoj gramatici* navodi kako je skup **tj* u šavrinskim i susjednim brkinskim govorima dao *ć*. U skladu s tim je i zapažanje Mažeckoga koji je u cijelom slovenskom dijelu Istre zabilježio samo *ć*, kao slovensko obilježje u odnosu na čakavsko *t̥*, no na jednom mjestu kaže kako je "precizno razgraničenje između *t̥* i *ć* na području Istre poprilično teško s obzirom na minimalnu razliku među tim zvukovima koja postaje to manja što je bliže slovenska granica". (Mažecki, 2002, 77) Ovdje se *ć* uvjetno može smatrati slovenskom crtom, jer je inače to hrvatska osobina. U fazi prije jednačenja od *ć* treba polaziti i u drugim istarskim govorima.

Kao konsonantsko obilježje u smjeru hrvatskoga razvoja Logar je uzeo *g* umjesto zvučnog frikativa *ɣ*, što Mažecki i Ramovš navode kao razliku između susjednog brkinskog (dekanskoga) i šavrinskog dijalekta. U sjevernim čakavskim govorima obično je *g* > *ɣ*, npr. Žminj (Kalsbeek).

Kako je *g* > *ɣ* šira arealna izoglosa, sve do Silbe (v. 1.7.), pitanje je da li je ta pojava hrvatsko odnosno slovensko obilježje.

2.6. Od morfoloških osobitosti karakteristična je tvorba futura pomoću infinitiva i *çon/ćen* (Marc Bratina, 2005), za razliku od uobičajene slovenske tvorbe pomoću *bon*, *boš* i glagolskog pridjeva radnog. Mažecki navodi kao čakavske oblike *tu*, *teš*; u "čakavsko-slovenskoj" skupini u južnom dijelu Čičarije navodi oblike *šon*, *teš* ili *fun*, *teš*. Ramovš ne spominje tvorbu futura, ali kao primjer za palatalno *ć* navodi *çon*. (Ramovš, 1935)

⁷ Stanovnici Krasa.

⁸ *û* = vrlo slično *u*, ali različito.

U slovenskim i u hrvatskim istarskim govorima dosta je značajki karakterističnih za one susjedne. To je očekivano jer je riječ o organskom razvoju srodnih jezika i o međusobnim utjecajima.

Zbog svoje jezične osobitosti Istra je bila dosta istraživana i sa slovenske i s hrvatske strane i iz drugih dijelova Europe, ali čini se još nedovoljno jer sve pojave još nisu objašnjene.

REVIEW OF THE RESEARCH OF CROATIAN-SLOVENIAN LINGUISTIC CONTACTS IN ISTRIA

Stipe KEKEZ

Institute of Croatian Language and Linguistics, HR-10000 Zagreb, Ulica Republike Austrije 16
e-mail: skekez@ihjj.hr

Mijo LONČARIĆ

Institute of Croatian Language and Linguistics, HR-10000 Zagreb, Ulica Republike Austrije 16
e-mail: mloncar@ihjj.hr

SUMMARY

A review of linguistic contacts between Croatian and Slovenian in Istria is provided. In the linguistic sense, this territory is very heterogeneous; therefore, Istria has always been appealing to dialectologists. Moreover, because of interlacement, certain areas have formed that cannot be explained by means of language characteristics only.

In Croatian Istria, the area around Buzet is known as a territory with a lot of Slovenian characteristics, with, of course, basic čakavian Croatian characteristics. On the other hand, in Slovenian Istria, there is the interesting territory of Šavrini, where the dialect is Slovenian with some pronunciation characteristics of Croatian.

Key words: Istria, dialects, linguistic contacts, Croatian, Slovenian, čakavian, kajkavian, Buzet, final *-l*, devoiced consonants, accentual characteristics, Šavrini, semi-vowel, vowel *ę*, syllabic *l*

LITERATURA

Baudouin de Courtenay, J. I. (1875): Opyt fonetiki rez'janskix govorov. Varšava – Petrograd.

Blažeka, Đ. (2004): Govori Medimurja. Doktorska disertacija. Zagreb, Filozofski fakultet.

Brozović, D. (1963): O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata. *Filologija*, 7, 4. Zagreb, 45–55.

Celinić, A. (2005): Fonologija gornjosutlanskoga dijalekta. Doktorska disertacija. Zagreb, Filozofski fakultet.

Črljenko, B. (2004): Hrvatsko-slovenske jezične granice u dijalektološkim radovima M. Mačekog o Istri. *Čakavska rič*, 32, 1. Split, 21–47.

Drpić, I., Lončarić, M. (2002): Odnos južnonotranjskih govora i govora Kastavskoga krasa. U: Jesenšek, M. et al. (eds.): *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika. Ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*. Knjižnica Zora 18. Maribor, Slavistično društvo Maribor, 198–206.

Filipi, G. (1993): Jezikovna slika Istre. Primorska srečanja, 149, 18. Nova Gorica, 638–640.

Filipi, G. (1996): *Dialettologia istriana*. SN. Scuola nostra, 26. Rijeka, 113–121.

Hraste, M. (1963): Refleks nazala *ǰ* u buzetskom kraju. U: Hraste, M. et al. (eds.): *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, 129–135.

Kalsbeek, J. (1984–1985): Neke fonološke i morfološke osobine govora Nugle u sjevernoj Istri. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 1984–1985, 27/28. Novi Sad, 313–320.

Kalsbeek, J. (1998): *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Amsterdam – Atlanta, Rodopi.

Lisac, J. (2001): Fonološke značajke buzetskoga dijalekta. *Čakavska rič*, 29, 2. Split, 13–22.

Logar, T. (1961–1962): Slovenski govori v Istri in njihova geneza. *Slavistična revija*, 1961–1962, 13. Ljubljana, 88–97.

Lončarić, M. (1985): Govor pregradskoga kraja. *Kaj*, 18, 2-3. Zagreb, 43–53.

- Lončarić, M. (1996):** Kajkavsko narječje. Zagreb, Školska knjiga.
- Lončarić, M. (1997):** Hrvatsko-slovenski jezični odnosi s dijalektoloških gledišta. U: Domini, M. (ed.): Hrvati u Sloveniji. Zbornik radova. Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 347–357.
- Lončarić, M. (1999):** Prilog istraživanju lužičkosrpsko-hrvatskih jezičnih veza. Lětopis, 46, 2. Budyšin, 101–110.
- Maček, M. (2002):** Slavenski govori u Istri. Književno-jezična knjižnica 38. Rijeka, Hrvatsko filološko društvo.
- Marc Bratina, K. (2005):** Slovenskoistarsko narječje. U: Bertoša, M. et al. (eds.): Istarska enciklopedija. Niz hrvatske regije i gradovi. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 732.
- Moguš, M. (1977):** Čakavsko narječje. Fonologija. Zagreb, Školska knjiga.
- Olesch, R., Šimunović, P. (eds.) (1983):** Čakavisches deutsches lexikon III. Köln, Böhlau.
- Pliško, L. (2005):** Čakavsko narječje u Istri. U: Bertoša, M. et al. (eds.): Istarska enciklopedija. Niz hrvatske regije i gradovi. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 153–154.
- Ramovš, F. (1935):** Historična gramatika slovenskega jezika 7, Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ribarić, J. (2002):** O istarskim dijalektima. Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora. Pazin, Josip Turčinović.
- Rigler, J. (2001):** Zbrani spisi 1. Ljubljana, Založba Znanstveno-raziskovalnega centra.
- Rožić, V. (1894):** Kajkavački dijalekat u Prigorju. Rad JAZU. Zagreb, 1894.
- Steenwijk, H. (1992):** The Slovene dialect of Resia: San Giorgio. Studies in Slavic and General Linguistics 18. Amsterdam – Atlanta, Rodopi.
- Šimunović, P. (1967):** Takozvana buzetska kajkavština. Istra, 6–7. Pula, 41–44.
- Šimunović, P. (1970):** Dijalekatske značajke buzetske regije. Istarski mozaik, 8, 5. Pula, 35–49.
- Šimunović, P. (1992):** Ogledi govora na Buzeštini. Buzetski zbornik, 1992, 17. Pazin – Buzet, 33–42.
- Šimunović, P. (1992):** Buzetska toponimija, Buzetski zbornik, 1992, 17. Pazin–Buzet, 43–64.
- Upitnik za HJA (1982):** Upitnik za hrvatski jezički atlas. Nugla, Sveti Martin, Brest.